

ΤΟ ΜΗΝΟΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΕΛΙΑΣ

Στο παραδοσιακό ελληνικό εορτολόγιο λαϊκές θρησκευτικές συνήθειες που ανάγονται και σε αρχαία ελληνικά έθιμα αφορούν σε συγκεκριμένες γιορτές χριστιανικών αγίων, τη χάρη των οποίων επικαλούνται οι πιστοί σε πρακτικές όπου το δένδρο, τα κλαδιά ή οι καρποί της ελιάς παίζουν ρόλο σημαντικό, συνδυάζοντας στοιχεία της ορθόδοξης πίστης και παλαιότερες δοξασίες. Οι γιορτές αυτές, καθώς και διάφορα σχετικά γνωμικά, συνδέονται στενά με τη διαδοχή των εποχών και τις γεωργικές εργασίες που πραγματοποιούνται κατά την αντίστοιχη εποχή του χρόνου.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

Την Πρωτοχρονιά, ανήμερα της γιορτής του αγίου Βασιλείου, στόλιζαν στην Προποντίδα τη βασιλόπιτα με ένα κλαδί ελιάς "για να έχουν την ευλογία και την ευκαρπία του ιερού δέντρου όλο το χρόνο". Αλλού τοποθετούσαν ένα κλωνάρι ελιάς στο εικονοστάσι λέγοντας: "Ήρθε καλοχρονιά, ας πάει η κακοχρονιά". Την ίδια ημέρα στη Θράκη, τα παιδιά χτυπούσαν τις πόρτες με ένα κλαδί ελιάς που συμβόλιζε την ειρήνη και τη συμφιλίωση Θεού και ανθρώπου σε ανάμνηση του κατακλυσμού, ζητώντας από τον καθένα να δώσει ό,τι ήθελε. Αλλά και στους καλαντιστές της Πρωτοχρονιάς και των Φώτων στην Κρήτη δώριζαν λάδι: "Κι αφού το λαδοπίθαρο καμιά σταλιά λαδάκι / Κι αν είν' και περισσότερο, βαστούμε μεις τ' ασκάκι".

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

Στην Κρήτη μαζεύουν ακόμη ελιές. Στις δύσκολες ημέρες του χειμώνα, οι ζητιάνοι στη Μπόβα της Καλαβρίας επαιτούσαν στους δρόμους καίγοντας σε θυμιατό φύλλα της ελιάς.

ΜΑΡΤΙΟΣ

Την πρώτη Μαρτίου στη Θράκη και αλλού παιδιά που κρατούν ομοίωμα χελιδονιού στολισμένο με φύλλα ελιάς, τραγουδούν:

Ήλθε, ήλθε χελιδόνα,/ήλθε κι άλλη μελιηδόνα... συνεχίζοντας το αρχαίο έθιμο του χελιδονίσματος (ήλθε, ήλθε χελιδών / καλός ώρας άγουσα...). Η νηστεία του ελαιολάδου, επιβάλλεται κατά την περίοδο της Σαρακοστής. Σύμφωνα με τον Συμεώνα, τον Νέο Θεολόγο, το έλαιον δεν καταλύεται, προκειμένου να μαραθεί η επιθυμία και να μαλακώσει η καρδιά των πιστών, να προετοιμαστεί για την προσευχή και την ένωση με τον Θεό μέσω της Θείας Κοινωνίας. Αντίστοιχα, υπάρχουν κανόνες που αποτρέπουν την ακραία νηστεία, ειδικά όταν συμπίπτει με κάποια γιορτή.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

Στην περιοχή των Κυδωνιών της Μ. Ασίας τα παιδιά γυρνούσαν την Κυριακή των Βαΐων με κλάδους ελιάς ή μυρτιάς και τραγουδούσαν ευχές για την ευτυχία και την ευφορία, έθιμο που θυμίζει την Ειρεσιώνη των αρχαίων Ελλήνων κατά τα Πυανόψια, γιορτή της συγκομιδής των καρπών. Στην Κύπρο και στη Μπόβα της Κάτω Ιταλίας η Κυριακή των Βαΐων λεγόταν "της Ελιάς". Από εκείνη την ημέρα μέχρι της Αναλήψεως πήγαιναν κλαδιά ελιάς και τα αγίαζαν στην εκκλησία για να θυμιάζουν το σπίτι και μάλιστα τις ημέρες που γινόταν γάμος. Στην Κρήτη την ίδια μέρα "τω Βαγιώ", πήγαιναν στην εκκλησία ελιά και "βαγί" (κλαδιά από φοινικόδενδρο) και κόβανε δυο τρία κομματάκια και τα φύλαγαν στο σπίτι τους μετά τη λειτουργία για "τσουκνιστικά" (για κάπνισμα) "όντε θέλ' 'ρρωστήσει κανείς".

ΜΑΪΟΣ

Συχνά το μαγιάτικο στεφάνι εκτός από τα υπόλοιπα λουλούδια, περιλαμβάνει ανθισμένα κλαδιά και φύλλα ελιάς, σύμβολο αναγέννησης, ευκαρπίας και γονιμότητας.

ΙΟΥΝΙΟΣ

Τον Ιούνιο το δέσιμο του καρπού της ελιάς είναι ακόμη αβέβαιο. Αυτό αποτυπώνεται σε παροιμίες από την Κεφαλονιά: "Όποιος κοιτάζει την ελιά το Θεριστή, θερίζεται" κι ακόμη: "το Θεριστή ο νοικοκύρης τηράει την ελιά και τραβάει τα μαλλιά του".

ΙΟΥΛΙΟΣ

Η λαϊκή παροιμία από την Αμοργό ορίζει: "Από τ' αι Λιά το βράδυ, βάζει η ελιά το λάδι". Σύμφωνα με σχετικές μαρτυρίες εκείνη την ημέρα στην Κρήτη οι αγρότες τοποθετούσαν ένα κλωνάρι ελιάς στην εικόνα του Προφήτη Ηλία και κατανάλωναν ελιές στο γεύμα. Στις Αρχάνες την ίδια ημέρα "πετρώναν" τα ελαιόδενδρα, βάζοντας μια πέτρα στη μασχάλη του δένδρου για να κρατήσει το ελαιόδενδρο όλον του τον καρπό. Τέλος, υπήρχε η συνήθεια να ανάβουν το καντήλι και να βουτούν μέσα στο λάδι τους δύο αντίχειρες. Βάζοντάς τους στη συνέχεια κάτω από τον ήλιο από το σχήμα που έπαιρναν οι σταγόνες του λαδιού μάντευαν τα μέλλοντα να συμβούν.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

Την 1η Αυγούστου κάθε καλή νοικοκυρά έβαζε σε ένα πιάτο ελιές, και τις έστελνε στη γειτονιά σ' όσες δεν είχαν για να φάνε εκείνη τη μέρα.

Στις 6 Αυγούστου, γιορτή του Σωτήρος, έφτιαχναν λαδόπιτα με το πρώτο λάδι που την ευλογούσε ο παπάς, για να την προσφέρουν στους συγγενείς αλλά και σε όσους δούλευαν στην παραγωγή του ελαιολάδου, για να πάει καλά η σοδειά.

Μπροστά στην εικόνα του Αγίου Φανουρίου, που εορτάζεται στις 27 Αυγούστου, οι πιστοί κρατούσαν ακοίμητο το λαδοκάντηλο, για να "φανερώνει" ο Άγιος τα χαμένα αντικείμενα. Την ημέρα της γιορτής του φτιάχνουν και τη φανουρόπιττα με λάδι, για να βρουν τα χαμένα.

Στις 29 Αυγούστου, γιορτή του αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, και μοναδικού προστάτη κατά της ελονοσίας (Αγ. Ιωάννης Ριγολόγος) επιβάλλεται απόλυτη νηστεία: "Για τ' Αϊ Γιαννιού τη χάρη, μούδε λάδι μούδε ψάρι". Όποιος δεν τηρήσει τη νηστεία, τιμωρείται με ρίγη.

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

Στις 14 Σεπτεμβρίου, του Σταυρού, οι πιστοί παίρνουν ένα ρόδι, το δένουν με ένα καρπισμένο κλωνάρι ελιάς και λίγη σπαραγγιά και νωρίς το πρωί το βουτάνε τρεις φορές στη θάλασσα λέγοντας: "Όπως τρέχει το νερό στη θάλασσα / έτσι να τρέχουν τα καλά στο σπίτι μας". Μετά το κρεμούν στο εικόνισμα. Σε κάποιες περιοχές, οι νοικοκυραίοι πηγαίνουν στην εκκλησία δημητριακά, κρασί και λάδι (οι τρεις ιερές τροφές) για να ευλογηθεί η νέα σοδειά. Αλλού κοπάνιζαν ελιές στο γουδί, για να γίνει λάδι για το καντήλι, ενώ τα παλαιότερα Ευχολόγια του Σεπτεμβρίου περιλαμβάνουν ειδικές ευχές "επί τρυγητού ελαιάς".

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

Στις 26 Οκτωβρίου, του αγίου Δημητρίου, οι γεωργοί έφερναν στην εκκλησία σπόρους, λειτουργιές κι ένα φλυτζάνι λάδι, πρακτική που εξασφάλιζε κι αυτή κατά την αντίληψή τους την καλή σοδειά.

Γνωστά στο τέλος του Οκτωβρίου ήταν τα "καζανέματα", η παρασκευή δηλαδή του σαπουνιού μετά τη συγκέντρωση του παλιού λαδιού, που έπρεπε οπωσδήποτε να προηγηθεί της νέας ελαιοκομικής περιόδου.

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

Ο μήνας της συγκομιδής της ελιάς.

Με το μήνα αυτό συνδέεται, το "ραντολόι" ή "κουκκολόι", που σχετίζεται με τη χριστιανική ευποιία. Μετά τη συγκομιδή των ελαιών, οι φτωχοί, ειδοποιημένοι από τον παπά του χωριού κατά τον κυριακάτικο εκκλησιασμό, μπορούσαν να πάνε ελεύθερα στα κτήματα των πλουσίων, να ρίξουν και να μαζέψουν όσες ελιές είχαν μείνει στις κορυφές των δένδρων. Ο νοικοκύρης που είχε ήδη ειδοποιήσει τον παπά ότι είχε μαζέψει τον καρπό, απαγορευόταν να επιστρέψει και να "ραντολογήσει" τις ελιές των φτωχών.

Στις 30 Νοεμβρίου, ημέρα μνήμης του Αγίου Ανδρέα, στα Κύθηρα συνήθιζαν να κάνουν "αρτοκλασία" στους ναούς του και τηγανίτες με νέο λάδι. Επικρατούσε η αντίληψη ότι όποιου αγνοούσε το έθιμο, τρυπούσε το τηγάνι του, και δεν πρόκοβε το σπιτικό του για τούτο τον έλεγαν και "Τρυποτηγανά".

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Οι ψαράδες και οι ναυτικοί για να γαληνέψουν τη θάλασσα ρίχνουν λάδι, ιδιαίτερα το λάδι του καντηλιού της εικόνας του αγίου Νικολάου που γιορτάζει στις 6 Δεκεμβρίου. Το ίδιο κάνουν για να τους σώσουν οι δικοί τους από τη στεριά σε περίπτωση τρικυμίας, συνήθεια που είχαν και οι Βυζαντινοί ναυτικοί.

Λάδι χάριζαν στις ελαιοπαραγωγικές περιοχές, όπως στην Κρήτη, και στους καλαντιστές (των Χριστουγέννων, των Φώτων, του Πάσχα).